

בין הרמ"א ללבוש: הוויכוח על שיטת הפסיקה של רבי יוסף קארו

מבוא

א. נושא החיבור

ב. דעת הלבוש על השולחן ערוך

ג. פתרון הסתירה

סוף דבר

נספח: התקבלות ספר הלבוש בחיי המחבר ובדורות הבאים

מבוא

ר' מרדכי יפה (ר"צ-שע"ב) למד אצל ר' שלמה לוריא בלובלין ואצל ר' משה איסרליס בקרקא, כיהן כראש ישיבה בפראג עד שנת שכ"א, אז יצא בראש גולים מבוהמיה לאיטליה (ע"פ גזירת הקיסר פרדיננד) ושהה עשר שנים בוונציה. משנת של"ב שימש ברבנות בערים שונות במזרח אירופה (לובלין קרמניץ פראג ופוזנא)¹.

רמ"י הוציא לאור בחייו עשרה ספרים, והשם הכולל לכלל יצירתו הוא 'לבוש' - כל ספר מספריו פותח בתיבה 'לבוש', 'לבוש התכלת' ו'לבוש החור' - על אורח חיים, 'לבוש עיר שושן' - על חושן משפט, וכן הלאה. הסיבה לכך היא תפיסתו של המחבר את דברי התורה כ'לבוש' לאדם², תפיסה ששורשה בדרשנות על הפסוקים בתחילת ספר בראשית העוסקים בבריאת אדם וחווה שהלבישם הקב"ה בכותנות עור, ובמדרשו של ר' מאיר הם 'כתנות אור'³. כתנות אור אלו הם דברי התורה, שהם לבוש אור לאדם⁴.

1 פרטים אלו מתולדות חייו לקחתי מהספר 'יהדות ליטא', דב ליפץ (עורך), כרך שלישי, עמ' 56. מאמר זה נכתב במסגרת מכון "עד הנה" לחקר יהדות גליציה ובווקבינה, תודתי נתונה לראשי המכון על סיועם בכתיבת מאמר זה.

2 וכלשונו בהקדמה: "תכלית נתינת התורה למען הלביש אותנו רוח חכמה ודעת וכו' אשר בה נדע את הדרך אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה, כי זה כל האדם ותכליתו".

3 בראשית רבה פרשת בראשית כ, יב: "בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב 'כתנות אור'.

4 ראה באריכות בספר עקידת יצחק בראשית שער ט, והיא שיטת הפרשנים בעלי המחקר שפירשו את פרשת גן עדן על דרך המשל, וכפי שכתב ר"י אברבנאל שם שבספרו של רבי מאיר כתוב כתנות אור שרמזו בזה לתורה האלוהית, כי נר מצוה ותורה אור. וראה עוד של"ה רמזי אותיות לחתימת ההקדמה אות שסב. יתכן שהצגת החיבורים כמלבושים נבחרה בדקדוק, כניגוד לבחירת שני קודמיו להציג את החיבורים ההלכתיים כמאכלים, כפי שכתב ר"י קארו בהקדמת השולחן ערוך וקראתי שם ספר זה "שלחן ערוך", כי בו ימצא ההוגה כל מיני מטעמים ערוכים בכל ושמונים

א. נושא החיבור

לאחר שהתקבלה אצל רמ"י החלטה עקרונית להוציא לאור ספר הלכה, הוא התבונן בצורכם של בני דורו: מהו הספר שהם זקוקים לו? הוא מצטט את דברי הבית יוסף בהקדמתו על ריבוי ספרי פוסקי ההלכה שבלתי אפשרי לדעת את כולם, שבעקבות זה חיבר את חיבורו הגדול 'בית יוסף'. הלבוש מתאר את השמחה שפרצה אצל בני דורו כשספר בית יוסף יצא לאור 'כי חשבוהו לקיצור כנגד ריבוי הספרים', אך למרות זאת כותב הלבוש:

ברוב הימים ראיתי והתבוננתי כי עדיין דרכו הוא דרך ארוכה מאוד, כי הוא ז"ל לרוחב התפשטות שכלו הרב לעיין בו בנקלה קראו הוא קצרה, אבל לנו העניים והאביונים בתורה עדיין ארוכה וארוכה היא. אז אמרתי אלך לי בעקביו, וארשום לי קיצור הדינים **על פי הסכמתו שכתב להישען על שלושה עמוד ההוראה ז"ל**, אבל אסברם בטעמיהם ובדדמי בקיצור שאפשר, וזה החלי לעשות.

כבר בשלב זה ראוי לשים לב, שהלבוש אינו רואה כל בעיה בדרכו של הבית יוסף להישען על שלושת עמודי ההוראה (הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש), החסרון היחיד שהוא מוצא הוא רק אריכות יתר. בכך שונה הלבוש מהרמ"א, שנקודה זו הייתה אחת מהפגמים שמצא בשולחן ערוך, ומחמתה החליט לחבר את הגהות הרמ"א (כמובא כל זה בהקדמת הרמ"א). יש לציין שלא רק שהלבוש לא מוצא בכך חסרון, הוא עוד רואה את זה כדרך ישרה, וביצירתו הראשונה שכתב לעצמו מהלך הוא בדרך זו, אלא שהוא כותב את הדברים 'בקיצור האפשר' כלשונו.

ב. דעת הלבוש על השולחן ערוך

הלבוש כותב בקצרה שמחמת גזירת הגירוש⁵ הוא חויב להפסיק את תוכניותיו ולגלות מבוהמיה לאיטליה עד התישבותו בוונציה, שם שמע שר"י קארו עצמו עמל על קיצור לספרו בית יוסף וקראו בשם 'שולחן ערוך', ואז החליט לזנוח

סדורים וברורים, ור"מ איסרליש בהקדמתו להגהותיו על השו"ע: 'בהיות כי הגאון המחבר ב"י ושולחן ערוך שלו, חכם עדיף מנביא, טבח טבחו ערך שלחנו לא הניח אחריו מקום להתגדר בו, לולי ללקט דברי האחרונים ולהורות דרך המנהגים שנהגו במדינות אלו, **באתי אחריו לפרוס מפה על שלחן ערוך שחיבר עליהם כל פרי מגדים ומטעמים** אשר יאהב האדם', יש לציין שהלבוש עצמו משתמש בביטוי זה כלפי ר"י קארו, 'שהוא [=יוסף] המשביר, בעצמו יקצור יטחון ויאפה ויערוך שולחנו'. שמות עשרת ספריו של רמ"י בנויים על הפסוק במגילת אסתר (ח, טו) 'מרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות' וכו'.

5 הכוונה לצו הגירוש כנגד היהודים, שהוציא פרדיננד הראשון מלך בוהמיה בשנת שכ"א, וכנ"ל.

את יוזמתו לכתיבת ספר קיצור לבית יוסף. כנימוק לכך הוא כותב את הדברים הבאים:

אם אחברנו לאחרים, ודאי יהיה לקיצורו יד ושם גדול מאוד, כי בעל הבית בעצמו יודע מוצאיו ומובאיו וחדריו ועליותיו ועליות ותחתיות, ושלי כלא היה יהיה, ואם לעצמי אכתבנו, מדוע אטריח את עצמי חנם. אמרתי המשביר בעצמו יקצור יטחון ויאפה ויערוך שולחנו, אקוה לאלהי גם לי יהיה פה לאכול⁶.

הטיעון שמציג כאן הלבוש הוא פשוט. עדיף תמיד שמחבר הספר עצמו יערוך את הקיצור שלו, שהרי הוא שכתב את ספרו והוא בקי בו. עבודה כזו שתיערך על ידי אדם אחר לעולם לא תגיע ברמתה לעבודה שיעשה המחבר עצמו. רמ"י מסיים את דבריו שאפילו לו עצמו תהיה תועלת רבה יותר אם ר"י קארו יערוך את קיצור הבית יוסף מאשר קיצור שהוא עצמו יחבר.

אך כשיצא השולחן ערוך לאור, שם ליבו אל חסרונותיו:

כי קצור קיצרה ידו בו מאוד ולא יספיק כלל למעיינים, כי יקראו בו כקורא בספר החתום וכחלום בלא פתרון, וכאילו היה הכל הלכה למשה מסיני בלי שום טעם. בצירוף כי אמרתי מקום אחד הניח לי הרב להתגדר בו, כי הוא המשיך וכתב רוב הדינים על פי דעת הרמב"ם ז"ל, מפני שנוהגים כן בארצות ישמעאל אשר הוא הרב בית יוסף ז"ל היה מנהיגם בראשם, ובאלו הארצות ברוב אין נוהגין כן. אז אמרתי אשוב למלאכתי לכתוב ולבאר אותם הדינים הנוהגים באלו הארצות אשכנז פיהם מעהרין פולין רוסיא ואגפיהן.

שני חסרונות מונה כאן הלבוש: א. קיצור מוגזם. לא היה ראוי לכתוב דינים יבשים בלא נימוק וטעם, אלא כתיבת הדין עם טעמו בקצרה, והבאת דעות החולקות בקצרה

6 נראה מהדברים האלו, וכן מתחילת הקדמת הלבוש, שלתפיסת עולמו של הלבוש יש לכתיבת ספר שתי מטרות: האחת לעצמו, מה שכינה הלבוש לעיל 'לבוא בו אל סוף ותכלית ידיעת אמיתת הדרך אשר צויתי ללכת בה כפי זמני זה', והשניה היא הרבצת התורה. אלא ששני הנימוקים האלו אינם שייכים פה, כיון שהמדובר בקיצור ספר של אדם אחר, הרי שלא תהיה תועלת נוספת בכתיבת קיצור הספר כלפי 'תכלית ידיעת האמת' יותר מאשר מה שיעשה המחבר עצמו, וכן כלפי הרבצת תורה - הרי ברור שהמחבר ייטיב להרביץ תורה בספרו שלו מאשר אחרים. ויש ליתן דעת לדיוק לשונו, שבמה שנוגע לתכלית של לימוד התורה העצמי הוא אינו אומר שהמחבר יעשה זאת טוב ממנו, כיון שבלימוד התורה האישי, אי אפשר לעשות זאת טוב יותר מהלומד עצמו, אלא שאין בדבר תועלת כשהמדובר בספרו של אדם אחר; לעומת זאת, במה שנוגע להרבצת תורה לאחרים, הוא כותב ש"י קארו עדיף עליו בזה, כי הוא ידע להסביר כוונתו ללומדים בספר כשהוא עצמו המחבר.

בלא ציטוט הלשונות ובלא כפילות⁷. כל זה אינו קיים בספר שולחן ערוך. ב. השמטת הפוסקים שיהודי אירופה מסתמכים עליהם.

בקריאה שטחית נראה, שטענת הלבוש היא טענת הרמ"א בהקדמתו להגהותיו לשו"ע:

הכלל שכלל הגאון הנ"ל מעצמו לפסוק אחר הרי"ף והרמב"ם במקום שרוב האחרונים חולקים עליהם, וע"י זה נתפשטו בספריו הרבה דברים שאינן אליבא דהלכתא לפי דברי החכמים שמימיהם אנו שותין, והם הפוסקים המפורסמים בבני אשכנז אשר היו לנו תמיד לעיניים ופסקו מהם קמאי דקמאי, והם האור זרוע והמרדכי ואשר"י וסמ"ג והסמ"ק והגהות מיימון, אשר כולם נבנו על דברי התוס' וחכמי צרפת אשר אנו מבני בנייהם.

לכאורה גם הלבוש מתכוון לקבול על השמטת האור זרוע והמרדכי אשרי הסמ"ג סמ"ק והגהות מימוניות, ששורשם בספרי בעלי התוס' מצרפת. והדברים מתאימים עם המשך דבריו:

ובתוך כך, בעוד היותי בוונציה, יצא הקול במחנה העברים כי אדוני מורי ורבי מהר"ר משה איסרלש ז"ל בק"ק קראקוב נתעורר על הדרך הזה אשר בחרתי לי כנ"ל לבאר כל מנהגי הארצות הנ"ל, אז חזרתי ומשכתי ידי שנית מזאת המלאכה, כי הוא ז"ל היה רב מובהק לכל אחיו, ואמרתי במקום גדולים לא אעמיד עצמי.

לפי זה טענה אחת ללבוש ולרמ"א, ולכן כתיבת הגהות הרמ"א מייתרת את הצורך בהוצאת ספר הלבוש. אלא שאם כן לכאורה סותר הלבוש דברי עצמו, שהרי כשסיפר על תוכניתו הראשונה אחר שיצא חיבור הבית יוסף לאור, הוא כתב: 'אלך לי בעקביו, וארשום לי קיצור הדינים על פי הסכמתו שכתב להישען על שלושה עמודי ההוראה ז"ל'. הוא לא ראה אז כל פסול בהסתמכות על שלושת הפוסקים אלו עד שגם בספר שתכנן לחבר בעצמו הוא רצה ללכת בדרך זו, ועתה נימוק זה כה מפריע לו עד שהוא רואה בו עילה לחיבור ספר נוסף, ו'מקום הניחו לו מן השמים להתגדר בו'!

ג. פתרון הסתירה

אמנם קריאה עיונית בדברים מבהירה שרמ"א אינו רואה כל פסול בהבאת דעות הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והכרעה על פי רוב מהם. לדעתו הכרעה זו יכולה להתאים

7 כך נראה מלשונו של הלבוש עצמו שהובא לעיל, על תכניתו הראשונה לחיבור ספר (קודם שידע על חיבור השולחן ערוך). וזה לשונו: 'אלך לי בעקביו, וארשום לי קיצור הדינים על פי הסכמתו שכתב להישען על שלושה עמודי ההוראה ז"ל, אבל אסברם בטעמיהם ובדדמי בקיצור שאפשר. וזה החלי לעשות'... כלומר שצריך לכתוב את הדעות החולקות בקיצור ובהסברת הטעמים.

גם לפסיקתם של בני אשכנז, ולכן חיבור הבית יוסף, כולל מסקנות ההלכה שבו, התאים ללבוש, עד שגם את ספרו רצה לכתוב על פי זה. אלא שכפי הנראה לדעתנו נטה הר"י קארו בספר שולחן ערוך מצורת הצגת הדברים כפי שהביאם בבית יוסף.

נצטט את דברי הבית יוסף בהקדמתו:

ולכן הסכמתי בדעתי כי להיות שלושת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל, אמרתי אל לבי שבמקום ששניים מהם מסכימים לדעת אחת נפסוק הלכה כמותם, **אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקין על הדעת ההוא ולכן פשט המנהג בהיפך**. ומקום שאחד מן השלושה העמודים הנזכרים לא גילה דעתו בדין ההוא, והשני עמודים הנשארין חולקין בדבר, הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמרדכי וסמ"ג ז"ל לפנינו, אל מקום אשר יהיה שמה הרוח רוח אלהי"ן קדישין ללכת נלך, כי אל הדעת אשר יטו רובן כן נפסוק הלכה. ואם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אף על פי שאנו נכריע בהיפך יחזיקו במנהגם, כי כבר קיבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר, כדאיתא בפרק מקום שנהגו.

מתוך הדברים עולות כאן שתי נקודות: א. הבית יוסף לא כתב שטעמו בהסתמכותו על הרי"ף והרמב"ם והרא"ש הוא מחמת שכן המנהג בספרד, אלא שהם 'שלושת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם'. נראה מהדברים שהמדובר גם על יהדות אשכנז ופולין, שאורחותיהם ודאי לא היו זרים לר"י קארו, לדעתו מבחינה עקרונית שלושת פוסקים אלו התקבלו על כלל היהודים, אף על האשכנזים והפולנים.

אלא שוודאי ידע הבית יוסף על חלוקת המנהגים בין אשכנז ופולין לבין מדינות ישמעאל, וכפי הנראה על כן כתב את הדברים הבאים: 'ואם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אף על פי שאנו נכריע בהיפך יחזיקו במנהגם, כי כבר קיבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר'. כלומר גם במקומות בהם ההכרעה על פי שלושת הפוסקים לא תתאים להנהגתם, אין בכך כלום, כי הרי זו קבלה פרטית של בני אותו מקום ושל אותו חכם אוסר, והם צריכים לנהוג כמנהגם, אך במהות גם במקומות אלו הפסיקה העקרונית היא כפי הרי"ף הרא"ש והרמב"ם. ומכלל הדברים אנו למדים שבמקום שאין מנהג ברור אין לבני אשכנז לומר אנו קיבלנו את הכרעת חכמי צרפת וכד', וכיון שהם חלוקים על הרי"ף והרמב"ם והרא"ש יכולים ומחוייבים אנו לנהוג כהוראתם, אין הדבר כן, אלא אף האשכנזים ככל בית ישראל קיבלו על עצמם את הכרעת הרי"ף והרא"ש, וכל שאין להם מנהג הפוך חייבים הם לנהוג כהוראותיהם. משום כך סבר הר"י קארו שכחיבור הלכתי מתאים הבית יוסף גם לבני

אשכנז ופולין, שהרי מבחינה עקרונית גם הם קיבלו על עצמם את הרי"ף והרמב"ם והרא"ש.

לא כן היא דעת הרמ"א, שכתב במפורש: 'והם הפוסקים המפורסמים בבני אשכנז אשר היו לנו תמיד לעיניים ופסקו מהם קמאי דקמאי, והם האור זרוע והמרדכי ואשר"י וסמ"ג והסמ"ק והגהות מיימון, אשר כולם נבנו על דברי התוס' וחכמי צרפת אשר אנו מבני בניהם'. לדעתו אין מדובר במנהג ספציפי ובהוראות מסוימות שבהם הורו רבני הקהילות באשכנז ופולין על פי הכרעת התוס', אלא שפוסקי אשכנז ופולין הם 'בעלי התוספות אשר אנו מבני בניהם', ומשכך ברור שאף במקום שאין מנהג חד משמעי להורות דלא כהרי"ף והרמב"ם והרא"ש, אין ראוי לפסוק כמותם במקום שהם חלוקים על בעלי התוספות. ומשכך סבר הרמ"א שהכרעות הבית יוסף במקום שנחלקו הראשונים פסולות מעיקרא לבני אשכנז, והחיבור צריך תיקון והגהה יסודיים, והם הם הגהות הרמ"א.

דומה שבויכוח זה סבר הלבוש שהצדק עם הבית יוסף, והרי"ף והרמב"ם והרא"ש מקובלים הם על הכל כשלושת עמודי הפסיקה. יש להניח שעובדת צירופו של הרא"ש לרשימה זו שללה מבחינתו את התפיסה ש'אנו מבני בניהם של בעלי התוספות', שהרי מי כהרא"ש שיצא מבית מדרשם של בעלי התוס' מייצג את משנתם בתוך המכלול של שלושת הפוסקים האלו.

משכך נותר לנו לבאר מה בכל זאת הפריע ללבוש? נתבונן במה שכתב על השולחן ערוך: 'כי הוא המשיך וכתב רוב הדינים על פי דעת הרמב"ם ז"ל, מפני שנוהגים כן בארצות ישמעאל'... כלומר לדעת רמ"י השולחן ערוך אינו מייצג נאמנה את הכרעות הבית יוסף עצמו! במקומות רבים בהם הרמב"ם גילה דעתו בפירוש כדעה מסוימת, אף שלא מצינו שהרי"ף והרא"ש הסכימו עמו, פסק השולחן ערוך כדעת הרמב"ם אף כנגד פוסקים אחרים, וביניהם אף הרא"ש⁸. לכך לא היה מוכן רמ"י להסכים.

8 אולי יש לתלות את סטייתו של הלבוש משיטת הפסיקה של רבו הרמ"א, בהשפעה שהותו באיטליה אחר הגירוש בשנת שכ"א. כבר העיר אלבוים ש"חכמים ותלמידים צעירים מפולין ואשכנז וכו' הגיעו לאיטליה גם במאה השש עשרה, יש מהם שבאו ללמוד בבתי מדרשותיה, ואחרים כמסתבר יצאו אליה כדי להדפיס בה מחיבוריהם, ואותם תלמידי חכמים הושפעו ללא ספק מהלכי הרוח ששררו בה" וכו', (יעקב אלבוים, פתיחות והסתגרות, עמ' 40, הוצאת מאגנס, ירושלים 1990). אין בידינו די חומר לדעת מה הייתה תפיסתם של חכמים איטלקיים בפסיקת ההלכה, אך מסתבר שעמדתו של הרמ"א בדבר עליונותם של בעלי התוספות לא הייתה מקובלת עליהם, יתכן אם כן שמכאן הגיע העמדה המתונה של הלבוש כלפי ההתבטלות החד משמעית של רבו לחכמי אשכנז, ואם כנים הדברים היה מקום אף להתקדם צעד נוסף ולהסביר את הסתירה הנידונה בלבוש בשינוי דעתו אחרי שהותו באיטליה. והדבר עדין צריך עיון.

סוף דבר

לאחר לבטים רבים החליט הלבוש לכתוב את ספרו, השינוי בא לאחר שראה שהודפסו הגהות הרמ"א על השולחן ערוך, והוא ראה שהחיבור כולו הן הספר והן הגהותיו קצרים הם ללא הסבר וטעם, אז נתיישב הלבוש לכתוב את ספרו כממוצע בין הבית יוסף שהואשם על ידו באריכות יתר, לבין השולחן ערוך והגהותיו שהם לדעתו קיצרו יתר על המידה. ספר הלבוש אמור לתת את דרך האמצע, בו מפורטים הדינים עצמם בלא אריכות הבאת כל שיטת הפוסקים, אך מאידך מובאים בו הדינים בטעמיהם ובנימוקיהם. אך כפי שעולה ממה שכתבנו דומה שיש כאן עוד הכרעה ממוצעת, בה הכריע הלבוש מחד כדעת הבית יוסף בשיטת הפסיקה העקרונית שלו כדעת הריף והרמב"ם והרא"ש, אך מאידך בפעמים בהם נקט השולחן ערוך כדעת הרמב"ם ללא סיבה ברורה קיבל הלבוש את דעתו של הרמ"א שיש לפסוק כפי פוסקי אשכנז האחרים, שהרי אין כאן דעת הרוב מתוך הרי"ף והרמב"ם והרא"ש כנגדם.

דומה שאין המחלוקת בין הלבוש לבין הרמ"א יכולה לבוא לידי ביטוי, שכן כפי שכתבנו הרמ"א והלבוש חיברו את ספרם לבני אשכנז, וצריכים הם לפסוק תמיד כפי מנהג מקומם שהוא כפוסקי אשכנז אף כנגד דעתם של הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, וכפי שאף הבית יוסף הודה לדבר, אלא שהיכן שאין מנהג ברור ראוי לדעתו של הלבוש לאמץ את דעתם של שלושת פוסקים אלו ולפסוק על פי הרוב ביניהם.

נספח: התקבלות ספר הלבוש בחיי המחבר ובדורות הבאים

עם הוצאתו לאור של ספר הלבוש, נעשה הספר פופולרי מאד בין חוגי הלומדים, דבר זה ניתן ללמוד מהדפסותיו החוזרות ונשנות של הספר, שכן מאז הדפסתו הראשונה בשנת ש"נ-שס"ד⁹ בחיי המחבר, כבר הדפיס המחבר עצמו בשנת שס"ג

9 הלבוש לא הוציא בבת אחת את כל שמונת כרכי הלבוש, בשנת ש"נ יצא לאור לבוש התכלת על אורח חיים, ועד שנת שס"ד נשלמו כל שבעת הכרכים הנוספים. שמונת כרכי הלבוש כוללים את "לבוש התכלת" על שולחן ערוך או"ח עד הלכות שבת, "לבוש החור" על שולחן ערוך אורח חיים מהלכות שבת עד הסוף. "לבוש עטרת זהב" על שולחן ערוך יורה דעה, "לבוש הבוץ והארגמן" על שולחן ערוך אבן העזר, "לבוש עיר שושן" על שולחן ערוך חושן משפט. חמישה כרכים אלו הם חיבוריו של בעל הלבוש על השולחן ערוך. מלבד זה חיבר הלבוש עוד שלושה כרכים נוספים. "לבוש האורה" על פירוש רש"י על התורה. "לבוש הששון והשמחה" ספר דרשות, וספר "לבוש אור יקרות" הכולל בתוכו שלושת 'לבושים' אלו: "לבוש פינת היקרת" על מורה נבוכים להרמב"ם, "לבוש אדר היקר" על הלכות קידוש החודש להרמב"ם ועל ספר צורת הארץ לר' אברהם בר חייא הנשיא, ו"לבוש יקרת" על חיבורו של ר' מנחם הריקאנטי על התורה.

בשנית את ספר לבוש התכלת, ופעם נוספת את חמשת ספרי ה'לבושים' על ארבעה חלקי השולחן ערוך בשנים ש"ט-ש"ע, פעם שניה תוך חמש שנים. לשם השוואה את ספריו הנוספים לא הוציא הלבוש בפעם הזו¹⁰, כנראה שהביקוש להם לא הצדיק את הוצאתם לאור בשנית.

תקופה קצרה אחרי פטירתו של רמ"י בשנת שע"ב נדפסו שוב כרכי הלבוש על השו"ע בשנים ש"פ-שפ"א בוויניציה שבאיטליה¹¹. המגיה מטעם בית הדפוס העיר על הספר: "יען המחבר ז"ל כתב בספרו זה כמה דברים אשר הם מנהג גלילותיו לבד כאילו היו דין פשוט או מנהג כולל בכל ישראל, ונוסח תפילות ופיוטי כל ארצות ליואנטי ורוב קהילות איטאליאה לא כן נהגו, את המדפיסים ציוויתי לעשות להם מסגרת לאות כי איננו מנהג פשוט רק לאשכנזים בלבד". כלומר שלדעת המדפיס הספר עצמו מתאים להתקבל בקהילות איטליה כספר הלכתי שימושי, רק כיון שמנהגי התפילות של המחבר שהם על פי סידור אשכנז שונים ממנהגי איטליה על כן צריך לתקן במקום שבו הנוסח המקומי שונה. זה מעיד על ההצלחה לה זכה הספר אף מחוץ לתחום מושבו של הלבוש בערי פולין ובפראג.

כעשר שנים לאחר מכן, בשנת שפ"ג, נדפסו שוב ספרי הלבוש על השולחן ערוך בפראג, אך מני אז לא נדפסו עוד למשך ששים וחמש שנה, עד שנת תמ"ח בה נדפסו שוב מקצת מכרכי הלבוש - לבוש התכלת ולבוש החור על שולחן אורח חיים. שאר כרכי הלבוש לא נדפסו עוד עד השנים תקע"ח-תקפ"א, בהם נדפסו בברדיצ'ב כל כרכי הלבוש על השולחן ערוך. מדובר על פער של כמאתיים שנה בין הוצאתם לאור המלאה של כרכי הלבוש מסדרת הוצאותיו לאור התכופות של הלבוש בחיי המחבר ותקופה קצרה לאחר פטירתו, עד לחזרתם המלאה לדפוס בשנים תקע"ח תקפ"א.

להשלמת התמונה יש להוסיף, את עובדת יציאתו לאור של הספר 'אליהו זוטא' בשנת תמ"ט ולאחריה בשנת תס"א בפראג, ספר אליהו זוטא הוא חיבורו של ר' אליהו שפירא מפראג על לבוש התכלת והחור, כלומר על חיבור הלבוש של אורח חיים. בשנים אלו הוציא ר' אליהו שפירא את לבוש התכלת והחור בהוצאה חדשה, בה משמש חיבורו 'אליהו זוטא' כ'נושא כלים' ללבוש. למרות שהחיבור יכול לשמש כהוכחה על התקבלותו של ספר הלבוש לאורח חיים כספר בעל שימוש משמעותי, יש לסייג את הדברים בשתי הערות: האחת, שהמדובר רק

10 המדובר בספרים לבוש האורה לבוש הששון והשמחה ולבוש אור יקרות, שתוכנם פורט לעיל בהערה 9.

11 רמ"י עצמו בכל הדפסות הספר בחייו הוא הוציאו לאור בפראג.

בלבוש על אורח חיים ולא על שאר הכרכים, והשניה, שגם האליהו זוטא עצמו נדפס בשנים אלו, והדפסה נוספת של אליהו זוטא נעשה רק כמאה שנים מאוחר יותר בשנת תקע"ח כנ"ל, השנה בה נדפסו מחדש כל ספרי הלבוש על השולחן ערוך.

נראה שירידת קרנו של ספר הלבוש על השו"ע אינה קשורה למעמדו של המחבר עצמו, שכן מטבע הדברים ככל שמתרחק זמן פטירתו של המחבר מעמדו מתקדש. את ההסבר יש למצוא ב'מתחרים' שלו, הלא הם ר' יוסף קארו והרמ"א, שעם התקבעות מעמדם כפוסקים מוחלטים שכל בית ישראל נשען עליהם¹² התמעטו הלומדים בספר זה.

12 ראה לדוגמה בספר משאת בנימין לר' בנימין סלניק שנפטר בערך בשנת שע"ט, בו כתוב (משאת בנימין ס' כז) 'דבכל מדינות אשכנז קיימו וקיבלו עליהם דברי רמ"א, ובתרי אנו נגרים בכל דבריו'. וכן בשל"ה (שזמן פטירתו בין שפ"ו לש"צ) שער האותיות, "קדושת האכילה" אות ה: שכבר נתפשט בתפוצות ישראל שבחוצה לארץ במלכות פולניא ופיהם ומערהין (בוהמיה ומורביה) ואשכנז לפסוק כהגאון מהרמ"א ז"ל (יש לשים לב ששנים אלו חופפות לתקופה שאחר שנת שפ"ג, השנה בה הודפסו בפעם האחרונה כרכי הלבוש על השולחן ערוך. דוגמאות נוספות מאותה תקופה ראה, ד"יויס, זהות אשכנזית, עמ' 271-265).

לע"נ הרבנית יהודית פרייליך ע"ה
Rebbetzin Yehudis Freilich

נפטרה בכ"ח מרחשון תש"פ
 "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה"

Mother of Dr. Avi Freilich
 Grandmother of Alumni of Yeshivat Sha'alvim
 Dr. Elie Freilich
 Dr. Ahuva & Rav Sammy Bergman
 Dr. Chanan Freilich and Mr. Dovid Freilich.

תנצב"ה

